

AZ MNM RÁKÓCZI MÚZEUMA TURISZTIKAI ÉRTÉKKINCSEI ÉS FEJLESZTÉSEI

Az ICOM jelenleg hatályos definíciója az ICOM Statutes 2007-es változata szerint¹¹¹: a múzeum, a társadalom fejlődése szolgálatában álló, profitra nem törekvő, a köz számára nyitott, állandó intézmény, amely az emberek és környezetük anyagi és szellemi bizonyítékait gyűjti, megőrzi, kutatja, közvetíti és kiállítja tudományos, közművelődési és szórakoztató céllal. A címben jelzett témájú dolgozat a sárospataki vár és várkert turisztikai értékkincsei: a kiállítások, gyűjtemények és a jelenleg is zajló fejlesztések vázlatos bemutatását tartalmazza Dr. Tamás Edit múzeumigazgató előadása alapján.¹¹²

BEVEZETŐ

Sárospatak és környéke a XI. sz.-tól királyi birtok, amelynek központja a Bodrog átkelőhelyénél épült Patak. A korábban Patak nevéhez kötött erődítések nem ezen a helyen álltak. Perényi Péter építi fel itt családjának új székhelyét 1534 és 1541 között, miként levelei bizonyítják. A középkori város központjának D-i felét vették körül fallal és árokkal. Ennek DK-i szegletén rezidenciául hatalmas torzult négyzet alaprajzú ötszintes lakótornyot emeltek. A városfalnak a torony falába bekötött csatlakozásai és a lőrések tanúsítják, hogy a torony a városfallal egy időben és összehangolva épült. A váregyüttest az észak-itáliai Alessandro Vedani terveivel, irányításával késő reneszánsz stílusban magyar mesteremberek készítették. A román, gótikus faragványtöredékek a korábbi domonkos kolostor és a közeli várkastély maradványai.

A XVI. századi késő reneszánsz váregyüttes országosan ismert műemléke Sárospatak városának. A belső várost körülölelő várfal különlegességét növeli a bejárati kapu fölötti felirata, mely az építés dátumát is őrizte közel háromszáz esztendeig. Perényi Péter koronaőr családja új birtokközpontjaként építette a pataki várat 1534 és 1537 között. A feliratos kőtábla a városfal elkészültét örökítette meg. Latin nyelvű szövege magyarul így hangzott: „Boldog az a város, melyben Isten igéje prédikáltatik és meg is tartatik, az 1541-ik év április 16-án.” A híres építési felirat kétszáz éve nem olvasható, lefagyott az évszázadok során. A lekopott kőtábla 2017-ben kiemelésre került. Ma már az MNM Rákóczi Múzeuma őrzi, 2023-tól a Kőtár új kiállításán látható lesz. A Vízi-kapu fölött 2017 óta újra olvasható az egykori felirat a másolatként elhelyezett táblán¹¹³.

1540 és 1567 között épült a keleti, a Perényi-szárny. 1567 után a Királyi Kamara, 1573-tól a Dobó család tagjai, 1608-tól Lorántffy Mihály uralták és építették tovább a várat. 1616 fordulópont Lorántffy Zsuzsanna, a tulajdonos házasságot köt I. Rákóczi György későbbi erdélyi fejedelemmel. Így Patak lett a Rákóczi birtok fejedelmi központja és összekötő híd a Királyi Magyarország és Erdély között.

1640-től rangjukhoz méltóan bővítették a várat: erődítették és felépült a D-i, a Lorántffy-szárny, a loggia, az ágyúterasz. 1660-tól I. Rákóczi Ferenc és anyja Báthory Zsófia, 1676-tól II. Rákóczi Ferenc és Julianna a birtokosai a várnak, amelyet azonban 1670-től császári katonaság tartott megszállva. Ennek ellenére Patak a kuruc mozgalmak központja, hiszen

¹¹¹ <https://embassy-of-culture.com/project/icom-museum-definition/>

¹¹² Dr. Tamás Edit múzeumigazgató: Az MNM Rákóczi Múzeuma örökségturisztikai fejlesztései c. Sárospataki Turizmusfejlesztési Szimpóziumon tartott előadása és a múzeum weblapja alapján összeállította a szerkesztő.

¹¹³ <https://rakoczimuzeum.hu/hu/hireink/773-aprilis-18-muemleki-vilagnap>

Zrínyi Ilona második férjével, Thököly Imrével többször időzött a várban, 1697-ben pedig a város egyik központja a hegyaljai felkelésnek. A Rákóczi szabadságharc idején (az 1702-ben megrongált Vörös-toronyban) 1708-ban tartották a jobbágyfelszabadító országgyűlést.

1. sz. ábra: A sárospataki vár látképe

forrás: Dr. Tamás Edit előadása a sárospataki turizmusfejlesztési szimpóziumon (2021.)

A szabadságharc után 1711-ben a Rákóczi vagyontól a Trautsohn herceg kapta meg, aki a tűzvész által többször sújtott várat barokk ízlésben újjátta meg. 1776 és 1807 között kamarai birtok, azután a Bretzenheim hercegi család kezébe került, akik rezidenciául felújították: ekkor nyerte el a várkastély a romantikus és eklektikus ízlésű külső és udvari homlokzatait, megőrizve azonban a XVI-XVII. sz.-i reneszánsz jellegét.

1875-től a Windischgrätz hercegek, 1945-től a magyar állam tulajdona. A Múzeum 1950 óta gondozza a Rákóczi örökséget¹¹⁴.

I. ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK

1. Rákócziak dicső kora

A kiállítás megnyitása nagy mérföldkő volt mind a vár, de a város életében is, mert egy jelentős szakasza zárult le a műemléki helyreállításnak. Voltaképpen az 1997-től 2003-ig tartó rekonstrukció befejezése. Miként a Vörös-torony műemléki helyreállítása után kiállítással adták át az épületet a múzeumlátogatóknak, így történt ezuttal is. Több mint 855 m²-en új állandó kiállítást nyílt, mely a "Rákócziak dicső kora" címet viseli. Mint ahogy a cím is tükrözi nem csak II. Rákóczi Ferencről és az általa vezetett szabadságharcról szól, hanem a magyar történelemben oly jelentős szerepet vitt Rákóczi-családról is áttekintést ad a kiállítás. Egyben felvillantva a város XVII-XVIII. századi történelmének azon szakaszát, mely országos, sőt nemzetközi hírűvé tette vidékünket és Patakot.

A kiállítás nagy tematikai egységei:

1. A Rákóczi-család - "Méltóságos família" (család felemelkedése)
2. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna az egyház és iskola fejedelmi pártfogói - "Féljétek az Isten és néki adjak dicsőséget"

¹¹⁴ http://www.magyarorszagi-varak.hu/magyar/oldalok/a_sarospatiki_rakoczi_var_tortenete/

3. A Rákócziak szabadságküzdelméi - "Magyar hazánk szabadságáért"
4. II. Rákóczi Ferenc gyermek- és ifjúkora - "A hatalom felelősség, az uralkodás szolgálat"
5. A Rákóczi-szabadságharc - "...Megújulnak a magyar nemzet régi sebeit"
6. Száműzetés és emlékezet - "Számkivetésbe megyek - "Állj meg vándor"
7. Élet a várkastélyban XVI-XIX. század - bűrtörténeti kiállítás
8. Barokk csataképek - a Rugendas-család grafikái¹¹⁵.

2. Vörös-torony

A pataki vár hazánk legjelentősebb épen maradt késő reneszánsz épületegyüttese. Perényi Péter koronaőr szerezte meg a területet a mohácsi csatát követően s kezdett itt családja új birtokközpontja felépítéséhez. Az építkezések az észak-itáliai Alessandro Vedani terveivel, irányításával zajlottak. A középkori város központját és déli felét fallal és árokkal, bástyákkal erősítették. A városerődítés délkeleti sarkában 1534 és 1537 között épült az új Perényi rezidencia. Hamarosan lakószárnyak emelésébe kezdtek a Vörös-toronynak nevezett ötszintes lakótoronyhoz csatlakozó erődfalak mentén. A keleti palotaszárny építése 1540-ben kezdődött, s Péter fia, Perényi Gábor idején fejeződött be 1563-ban. Feliratos kőtábla örökítette meg 1541-ben a városfal elkészültét.

A Vörös-torony az első emelet magasságáig máig megőrizte a XVI. századi állapotot, kőfaragványai a hazai késő reneszánsz építészet reprezentáns darabjai. Szintenként váltakozva hadászati és lakó funkciót töltött be a XVI-XVII. században. A pinceszint az alsó védelmi folyosóval a védelmi jellege mellett raktározásra is szolgált. Itt található a torony vízellátását biztosító 23 méter mély sziklába vájt kút is.

A kerengőfolyosóban egy, két- és háromágú lőrészeket alakítottak ki. A földszintet bejárati kapu, az őrség szobái és a tágas sáfárház foglalta el. A torony bejárati kapuja mellett a reneszánsz kőkeretes ülőfülkék az őrség számára készültek.

Az első emeleten a kincstár és a levéltár, a második emeleten az ebédlőpalota és lakóterek kaptak helyet. A „Cancelláriá”-ban őrizték a Rákóczi-család birtokainak tulajdonjogát igazoló okleveleket, az ingóságok leltárait. Az egykori kincstárban a XIX. század második felében Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére kápolnát szenteltek. A Windischgraetz korbelti kápolna oltárképét Franz Eybl festette, mely 1996-os újrászentelése óta újra a régi helyén látható.

3. Hegyaljai szőlészet és borászat története

A Múzeum északi palotaszárnya alatt elhelyezkedő egykori prebendás pincében található Tokaj-Hegyalja szőlészetét és borászatát bemutató kiállításunk. A kiállítás 2003-ban ünnepelte fennállásának 30 évfordulóját. 1973-ban Balassa Iván forgatókönyve alapján Janó Ákos és Petercsák Tivadar rendezte.

A szőlőművelés és borászat eszközeit, munkafolyamatait bemutató hosszabb pinceág mellett, az egykori északnyugati sarokbástya legalsó szintjében a nagybirtokosok pincéire jellemző, köralakúra formált poharazó helyiség került kialakításra és egy rövidebb pinceágban egy borház enteriőrje.

A kiállítás elején látható a szőlőművelés eszközei: a metszőolló helyett régen használt kacorkések, a földmunkák eszközei: "hegyalja címere" a kétágúkapák, a laposkapák. Számos

¹¹⁵ <https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/allando-kiallitasok/rakocziak-dicsokora>

XVII. századi kalendáriumból származó metszeten mutatjuk be a szőlőben végzett munkálatokat. A szürethez kapcsolódó eszközök és a hagyományos szőlőfeldolgozás első munkafázisai módszerét értheti meg a látogató a korabeli eszközökön keresztül: taposókádak, csömöszölők, taposózsákok, félmetszés, cserpákok, fickók, rajnaik, a lívók és a prések különböző típusai bemutatása által. A hatalmas bálványsajtó inkább a nagy gazdaságok eszköze volt. Rögzített csavaros és kőhúzás változatait egyaránt ismerték Hegyalján. Fa középsősajtó inkább a kistermelők eszköze volt. Kisebb változatait egyik helyről a másikra szállították. Vas középsősajtó a múlt század közepétől terjedt. Tartósabb könnyebben kezelhető, mint az előbbi. A teljesen vasból készült prések a XIX. század végétől terjedtek el. E területen legszívesebben a Kossuth és a Hegyalja védjegyűt használták.

4. Olaszbástya kazamata

Az Olaszbástya kazamata a Vörös-torony külső védelmi rendszere. A nagyméretű lőrészekkel tagolt ágyúteremben különböző méretű szakállas pusok másolatai, kerek agyra (lafettára) szerelt lövegek másolatai, kőből faragott ágyúgolyók láthatók. A keleti folyosó egyik fülkéjében várbeli katonák mindennapjaiból vett jelenet kapott helyet. A kazamata délkeleti sarkában lévő nagyobb lőrés előtt egy kerek lafettára szerelt falkonéta (hosszabb csövű, alacsonyabb röppályájú ágyútípus) másolata látható.

5. Délnyugati sarokbástya

A sárospataki vár külső védelmi rendszerének legerősebb, ma is legszembeütőbb része a kazamatás várfal és a délnyugati sarokbástya.

A külső vár falait és bástyáit, Perényi Péter építteti, egyidőben a belső várral, egységes koncepció alapján: a középkori város központi részét képező templomot és a déli városrészt, mintegy kiszakította a városszerkezetből és észak-déli irányban elnyújtott, szabálytalan ötszögű területet fallal övezte, árokkal és bástyákkal erősítette. A külső várat sarokbástyákkal, a nyugati hosszoldalán, több kisebb bástyával erősítették, ez volt ugyanis támadásnak leginkább kitéve.

A külső várba a Bodrog felől, a keleti városfal közepén, kettős kapun lehetett bejutni, melyet, lovas-, gyalog és kocsis forgalom részére nyitottak. A védelmi rendszert I. Rákóczi György korszerűsítette, nemcsak a megdőlte falakat rakatta újra, hanem fülesbástyákkal építette át. Az 1642-es korabeli leltárból ismerjük a bástyák neveit, a Veres-bástya, a Középső-bástya, a templom mellett való Új-bástya és Tömlöc- vagy Cigány-bástya, Oroszlán-bástya, Mezei Mátya, másutt Máté bástya.

A kazamatás várfal az 1647-48. évi Rákóczi-levelezésben említett "közkőfal"-al azonosítható. A kazamatás várfalat két falrétteg alkotja- a belső a fal mögötti földsánc, ágyúdomb támfala, köztük egymás fölött két dongaboltozatos folyosó húzódik. Mindkét folyosóból a külső falra 17-17 fiókboltozattal fedett fülkéből ugyanennyi lőrés nyílik, a földszinten kulcslyuk alakú, az emeleten a tölcéses torkolatok hosszényszög alakú lőréssel.

Mindkét szinten minden második lőrés fülkéjének záradékából szellőzőkürtő indul, melyek egymásba torkollva mintegy kilenc méter magasságban fordulnak ki a homlokzatra. A folyosók két vége a sarokbástyákba vezetett, és a belső fal mögött egy-egy lépcső kötötte össze a szinteket. A két boltozott folyosó fölött még egy harmadik tetővel fedett folyosó húzódott, a bástyák legfelső szintjére is innen juthattak. A várfal és a bástyák pusztulása az

1702. évi rombolással indult meg. Robbantással döntötték le, a földszinti folyosó közepén talált rongálódások erre utalnak. A két sarokbástyát is robbanás döntötte romba.

6. Reneszánsz konyha

A Délnyugati sarokbástya a Konyhabástya nevet viselte a XVII. században. Elnevezése, a szomszédságában működő helyiség funkciójára utalt. Szomszédságában működött a XVI. századtól a vár nagy konyhája. A régészeti ásatás során előkerült az egykori nyitott tűzhely alapja, a tűzpadka és négy nagyméretű kőpillér lábazata. 1996-ban nyílt meg a múzeum Reneszánsz konyha kiállítása. A tűztérben, a kemence szomszédságában és a stelázsín elhelyezett fazekak, lábasok, ónkupák, mozsarak, a teknő, a fűjtató, a szita egy ma is életre kelthető konyhát varázsolnak a múzeumlátogató elé, mely alkalmanként látványkonyhaként is üzemel, illatokkal és ízekkel töltve meg újra történelmi konyhát.

II. I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÁGYÚÖNTŐ MŰHELYE

I. Rákóczi György erdélyi fejedelemként, a terület virágzó korszakának uralkodója. Munkásságának emlékei a kultúra, az oktatás, a fennmaradt kastélyok és várak által ismertek. Itt Sárospatakon „életműve” az ipartörténet felé irányuló fejezetének bemutatására is van lehetőségünk. Ő az ágyúöntő műhely létrehozója. A 17. században elterjedt, a lángkemencék típusába sorolható műhely 1631-től 1648-ig működött. Jelen ismereteink szerint Sárospatakon 80 ágyút öntöttek, legnagyobb számban a mezei, vagy tábori ágyúk kategóriába sorolhatókat.

Az évszázadok az ágyúöntő műhely épületét is eltüntették, a parkosítás a 19. században véglegesen elfedte a romokat. A korabeli források azonban megőrizték működése közel két évtizedének sok-sok információját. Détszy Mihály levéltári kutatásait is felhasználva Ringer István 2006-ban megkezdett régészeti ásatása hat esztendő alatt tárta fel az épületmaradványokat, hozott felszínre az ágyúöntő műhely működéséhez kapcsolódó tárgyi emlékeket.

2. sz. ábra: Ágyúöntő műhely a Rákóczi vár kertjében
Forrás: Dr. Tamás Edit idézett előadás ppt. (2021.)

Ekkor indult el egy feldolgozó munka, mely a korabeli ábrázolásokat és az Európa-szerte fellelhető írásos emlékeket összegyűjtve beazonosította az egykori műhely feltárt részleteit és rekonstruálta az ágyúöntő műhely legfontosabb egységeit, a lángkemencét és az öntőaknát. Az ugyancsak feltárt helyiségeknek az ágyúöntés folyamatát bemutató kiállításrészletekkel adott funkciót, létrehozván az ágyúöntés 17. századi munkafázisait bemutató kiállítást.

Az öntőműhelyt egy téglalap alaprajzú, 17×13 méteres 221 m² alapterületű, déli oldalán az olvasztókemencét és az öntőaknát is magába foglaló csarnokszerű épületként kell elképzelnünk. A feltárt maradványok bemutatása és a témát feldolgozó kiállítás egy modern épületben készült el. Az ipartörténeti szempontból különleges kiállítás sokoldalú lehetőségeivel várja a látogatókat. Bemutatja a régészeti ásatás során előkerült leleteket és az ágyúöntő műhely eredeti részleteit, illetve a rekonstrukcióval kiegészített elemeit, a munkafolyamatokat megelevenítő enteriőrököt és a mindezt animáció segítségével megjelenítő filmet.

III. IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK

1. Kalandozás a fegyvertörténetben

A Sátoraljaújhelyen született Urbán József Pált Spanyolországban ragadta magával a középkori fegyverek világa. A fegyvermásolatok gyűjtését az 1970-es években kezdte, s haláláig folytatta.

Az osztálykirándulások során gyakran hozta diákjait, Sárospatakra, az MNM Rákóczi Múzeumába. Fegyvergyűjteménye végső elhelyezését is ebben a múzeumban látta biztosítottan. Az MNM Rákóczi Múzeuma csak Urbán József Pál halála után szerzett tudomást a fegyvergyűjteményről. A hivatalos eljárás lezárását követően 2021. május 26-án vehették át a múzeum munkatársai a Spanyolországból származó másolatokat tartalmazó gyűjteményt.

Az MNM Rákóczi Múzeuma időszaki kiállítással emlékezik Urbán József Pálra. Már folynak az előkészületek: 2022-től állandó bemutatóhelyet kap e gyűjtemény. Bemutatásával interaktív múzeumpedagógiai foglalkozások teszik sokoldalúbbá a középkor megismerését.

A kiállítás különleges a múzeum „kínálatában”: korlátozások nélkül fotózhatók a gyűjtemény darabjai, megfoghatók a kiállított tárgyak, kézbe vehetők, felpróbálhatók az erre a célra kijelölt öltözékek, sisakok. Urbán József végakarata akkor lesz teljes, ha gyűjteménye által minél többen megismerkednek a lovagok világával, a középkori (másolati) fegyverekkel.

IV. NÉPRAJZI KIÁLLÍTÁS SÁRAZSADÁNYBAN

Sárazsadány a Rákóczi-vártól 9 km-re található Bodrog-parti település. Kiváló helyszín családoknak, csoportoknak a kikapcsolódásra. A falu a hegység és a síkság találkozásánál található, szőlői Hegyalja szőlőtermő területéhez tartoznak. A Tokaj-hegyaljai borvidék a világ első zárt borvidéke. 2002-ben mint kultúrtáj, felkerült az UNESCO világörökségi listájára. Három jellegzetes hegy, az abaujszántói, a sátoraljaújhelyi Sátor-hegy, valamint a tokaji Kopasz-hegy közötti háromszögben, 28 település alkotja.

A MNM Rákóczi Múzeuma Sározsadányban létrejött egysége részben néprajzi kiállításoknak, részben ezen tárgyakhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai - hagyományt és népi értékeket megőrző - programoknak ad helyet (mesék, emlékek, halászat, kerámiák, földművelés, szöttesek, népi bútorok témaköréből).

3. sz. ábra: A sározsadányi néprajzi kiállítóhely
Forrás: Dr. Tamás Edit idézett előadás ppt. (2021.)

Míg a játszani vágyókat a kerti Penna Jankó játszótér a mesék világának aranyos ködén át egy különleges helyre röpíti, addig a néprajz iránt érdeklődők 12 különböző kiállítóterben merülhetnek el a múlt világában – Mesék, Emlékek, Vizek, Tűz, Föld háza, Szatócsbolt...

A pihenni vágyók pedig lekuporodhatnak a vén diófa alá, s hallgathatják a természet hangjait, a falu csöndjét, nyugalmát. Különleges kisugárzása van a fának, higgyék el nekem.

Az MNM Rákóczi Múzeuma Sározsadányban létrejött egysége a néprajzi kiállítások mellett az itt található tárgyakhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai programoknak is helyet ad, melyekkel hagyományt és népi értékeket kívánunk megőrizni.

A Bodrogek a Tisza és a Bodrog folyók által határolt mocsaras, lápos terület. A lányok és asszonyok legfontosabb téli háziipari foglalatossága volt a fonás és a szövés. Az évszázados hagyományok szerint, öröklődött technikai ismeretekkel, a népi ízlésvilágnak megfelelő díszítőelemek felhasználásával készült szöttesek a Bodrogek legszebb emlékei.

Sárospatak és környéke legrégebb és legnevezetesebb ipara a fazekesség. A XVII. és XVIII. században, konyhaedényeket, a nemesség számára díszedényeket készítettek. Az 1840-es évektől a század végéig, a parasztkerámia korszak első felében élte fénykorát. Készítményeik formáját és díszítését a vásárlók, a Bodrogek, a Hegyek és a Hegyalja parasztságának igénye és ízlése határozta meg. Készítményeiket elsősorban a háztartásban használták, de a lakószobában és a pitvarban díszítő szerepük is volt.

A falu megélhetésének alapját jelentette egykor az önellátó jellegű élelemtermelés. Ennek egyik legfontosabb alapformája a szántóföldi földművelés és az állattartáshoz kapcsolódó szénamunka volt.

Sárazsádanyt rendkívüli gyümölcsgazdagság jellemezte. A gyümölcsöt frissen is ették, vagy ha sok volt, piacra vitték. Nagyon elterjedt volt a gyümölcs ősi feldolgozási módja, az aszalás. Szilvát, almát és körtét aszaltak. A magvaváló szilvából lekvárt főztek. Az egészséges gyümölcs a szilvalekvárba, a rossz pálinkába ment. A kertekhez hozzátartoztak a méhesek is.

V. HONFOGLALÁS KORI RÉGÉSZETI PARK

Karos a magyar - szlovák határ mentén fekszik, a Bodroglak egyik legrégebbi települése. A község határában került elő a Kárpát-medence eddig ismert leggazdagabb honfoglalás kori temetője. Egyedül álló, igen gazdag régészeti leleteket találtak itt, amelyet a miskolci Hermann Ottó Múzeumban őriznek. Eperjesszög II. temetőhalmán az 1986-90 közötti ásatások során, a temető 73 sírhelyét tártak fel. Ezek megjelölésével készült el a honfoglalók temetőjének rekonstrukciója.

A feltárt sírok teljesen új megvilágításba helyezték a térség IX–X. századi múltját: X. század első felében a magyar nagyfejedelmek hatalmi központja itt helyezkedett el. A díszes szabalyák, övveretek, tarsolylemezek, a sok pénzérme bizonyítja ezt.

A temető a honfoglalás korában keletkezett, a már Bodroglakban letelepült törzsnek volt temetője pár évtizedek, a sírok hierarchia szerint helyezkednek el. Kiemelkedő rangú és gazdagságú férfi nyugodott az 52. sírban, melynek helyét emlékmű őrzi. A mellette talált tárgyak alapján valószínű, hogy jelentős szerepet töltött be a X. század nagy fejedelmei között. Előterében áll a hét vezér szimbolikus sírja, korabeli kialakításban, és egy szimbolikus turul madár. A férfiak erős felfegyverzettsége, méltóságjelvényekben való gazdagságuk azt jelezheti, hogy e temetőben a fejedelmi kíséret különböző rangú vezetői, családtagjaik és háziszolgáik, valamint helyzetüknél fogva többnyire nőtlen kísérő harcosaik nyugodtak. Közülük kerülhettek ki a kalandozó hadjárat vezetői és résztvevői is.

A területen a Magyar Nemzeti Múzeum által fenntartott Honfoglalás kori Régészeti Parkot 2007-ben Nemzeti sírkertté avatták.

VI. GYŰJTEMÉNYEK

1. **A Történeti Gyűjtemény** 3290 darabos műtárgygyűjteményével a Rákóczi Múzeum harmadik legnagyobb tematikus egysége. A történeti gyűjtemény négy nagy egységbe csoportosítható:

1.1 A Rákóczi-család történetéhez kapcsolódó darabok. Gyűjtésük a kezdetektől folyamatos. XVII-XVIII. századi tárgyak és XIX-XX. századi kultusztárgyak alkotják a gyűjteményt. Különleges darabként megemlíthetjük II. Rákóczi Ferenc fejedelem pecsétnyomóját, I. Rákóczi György, Báthory Zsófia, Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc leveleit, a korból származó fegyvereket, ládákat, a Loránffy címerképes erkély kőfaragványait.¹ A kultuszt jelzik az 1906-os újratemetéséhez kapcsolódó darabok (újságok, emléklapok, képeslapok), a Kallós Ede reliefek, a Kelet-hajó makettje.

Ezt a témakört egészíti ki a képzőművészeti gyűjtemény nagyszámú, a Rákócziakhoz kapcsolódó ábrázolása (Jakobey képek, a sárospataki országgyűlés ezereskapitányai, László Fülöp és ismeretlen mesterek Rákóczi és kuruc témájú képei), az 1976-ban, a Rákóczi évfordulóra készült plakettek. A Rákócziakhoz kapcsoló tárgyakat őrzi a bútor- (a sárospataki Loránffy-ajtók, a zborói Rákóczi-szekrény), az érem és a régi könyvek gyűjteménye (Váradi Biblia, Calepinus, Comenius).

1.2 Szathmáry Lajos Kossuth gyűjteménye. A híres chicagói magyar műgyűjtő, öreg pataki diák múzeumunknak ajándékozta Kossuth gyűjteménye legjelentősebb darabjait (halála után, 1997-ben kerültek ide): Kossuth ábrázolások, metszetek, levelek, a szabadságharcosok iratanyagai. Egyedi a Mississippi hajónaplója, a new york-i étlap, a pohárköszöntők listája, a kormányzói pár névjegye. A könyvek közül az 1850-ben és 1852-ben Amerikában (Kossuth Lajorról) kiadottak jelentősek. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik a monoki helytörténeti gyűjtemény.

1.3 Helytörténeti jelentőségű, vegyes jellegű anyag a XVI. századtól a XX. századig: pecsétnyomók, az ostyasütők, a záruk, az edények, viseleti darabok, fegyverek, ékszerek.

Különleges darabok a vártemplomi kriptaleletek, gyűrűk, köztük Perényi Gábor és felesége Ország Ilona eljegyzési gyűrűje, ékszerű, függők, kezelógombok, fülesgombok. A restaurált ruhadarabok a XVI-XVII. századi viselettörténet emlékei. Halotti címereink is több korszakon ívelnek át és állapotuk is változatos.

Az 1855-ös bádogné a Bretzenheim hercegi családot a pataki várával ábrázolja. A XVIII-XX. századi zászlók történelmünk egy-egy epizódjára hívják fel figyelmünket (koronázások), a századfordulós díszmagyarok Zemplén vármegye nemeseit elevenítik meg. Pecsétnyomó gyűjteményünk legrégebbi darabjai Olaszliszka és Tarczal mezőváros XVI. századi és a gönci csizmadia céh 1683-as pecsétje. Az ötvöstárgyak között érdekes a Kazinczy Gábor által a Kazinczy Körnek Kazinczy Ferenc emlékére adott serleg. A fegyvergyűjtemény igen változatos. Bronzkori kard, népvándorlás-kori lándzsacsúcs éppúgy található köztük, mint XVIII-XIX. századi darabok. Az egyszerű pikától, a terjedelmes maximilián vértig. Kéziratok XVIII-XIX. századi térképeink fontos azonosítási forrásként szolgálnak.

1.4 A XVI-XVII. századi későreneszánsz kőfaragványok gyűjteménye a vár építéstörténetének fennmaradt tanúi. A hazai művészet becses darabjai a vörösmárvány domborműtöredékek, a reneszánsz kisangyal és a pastofórium töredéke a XV. század végéről. Említést érdemel Perényi Gábor sírkőtöredéke, a márvány a keresztelő medence (?), a gyönyörű medailon és a páncélos vitéz vörösmárvány sírköve.

A klasszicista szobortöredékek, padlábak, oroszlánszobrok, a Bretzenheim és a Windischgraetz címerkő már egy másik korszakot jeleznek a vár történetében. Gyűjteményünk legszebb darabjai a Reneszánsz kőtár, A beszélő kövek, a Gótikus kőtár állandó kiállításain megcsodálhatók. A restaurálások, rekonstrukciók Osgyányi Vilmos kőrestaurátor nevéhez fűződnek.

A történeti gyűjtemény tárgyai kartonozottak, a fegyveranyagról, kövekről, fémtárgyokról, a Szathmáry gyűjteményről, kriptaleletek és az ékszerek egy részéről fotók is rendelkezésre állnak. A fegyvergyűjtemény szakszerű leírását Temesvári Ferenc készítette a '80-as években. Az egyes gyűjtemény bemutatása kötetben mindössze a Szathmáry gyűjtemény esetében valósult meg.

A történeti gyűjteményt kiegészíti az adattár helytörténeti része, mely XVI-XIX. századi történeti iratokat (Rákóczi és Kossuth levelek, nemeslevelek) és XIX-XX. századi helytörténeti dokumentumokat őriz. A fotótár negatívokat és diákat gyűjt a Rákóczi-, Kossuth témakörhöz kapcsolódva, (uradalmi központok, emlékhelyek, események helyszíne, máshol őrzött tárgyak, ábrázolások).

2. **A múzeum Képzőművészeti Gyűjteményének** első beletárolt darabjai a 18. századi Kuruc rajtaütés című olajfestmény és egy bronzszobor, amelyek Károlyi László és Károlyi István ajándékai, 1949-ből.

A gyűjtemény legkorábbi része a 18. századi, 84 darabból álló metszetkollekció, amely a Windischgrätz-család tulajdonában volt. A rézmetszetek Elias Widemann művei, elsősorban történeti személyeket ábrázolnak: Batthyány Ádám, Balassa Ferenc, Bessenyei István, Barkóczy László, Csáky László, Eszterházy Pál, Eszterházy Miklós, Eszterházy László, Eszterházy István, Révai László, Kollonitsch Ulrik, Forgács Zsigmond, Frangepán György portréi.

A 18. és 19. századi festmények tematikailag nagyobb csoportokra oszthatók, amelyek közül a legjelentősebbek a történelmi ábrázolások, csatajelenetek, pl. A török tábor elfoglalása c. olajkép; a portrék: főként arisztokraták és történeti személyek arcképei, kiemelkedő darabok a Rákóczi és kuruc témájú képek: Jakobey Károly és László Fülöp II. Rákóczi Ferenc ábrázolásai, az ezereskapitányok ábrázolásai pl: Csery Imre ezereskapitány portréja; valamint az ifj. Donghó Gyárfás Géza festette zempléni főispánok arcképei, a csendéletek: pl: Csendélet halakkal c. olajkép.

Sárospatak ábrázolások: kiemelkedő darabok Keleti Gusztáv és Rohbock metszetei. A 20. századi gyűjteményi anyag első darabjai az Alkotó Otthonban készült művek közül kerültek ki, Alkotó Otthon maradványként szerepelnek a nyilvántartásban.

A grafikák és festmények a "várbeli művészvilágba" engednek bepillantani: az itt alkotó zeneszerzők, irodalmárok, képzőművészek portréi mellett (Herman Lipót: Önarckép, 1953, színes ceruzarajz; R. Molnár László: Huzella Elek zeneszerző portréja, 1954, ceruzarajz; Belányi Viktor: Edvi Illés Aladár című krétarajz, 1952), a várábrázolások, és Sárospatak látképei (Duray Tibor alkotásai, Szentgyörgyi Kornél: Sárospataki utcarészlet c. olajfestménye 1955-ből) található.

Az Alkotó Otthon 1948-59 között működött a Várban. Az első évben a Perényi-Lorántffy-Bretzenheim-szárny termeit kapták meg. 1949, az államosítás éve, számos, a Várban működő intézmény számára az utolsó évet jelentette székhelye szempontjából. Így a Református Főiskola Leányinternátusa 1949. augusztus elsejéig működött a Lorántffy-szárnyban, s az év végéig a tihanyi Biológiai Kutatóintézet is kiköltözött. A Népfőiskola megszűnésével, illetve a Tömegszervezeti Iskola kiköltözésével a pataki Vár megosztása során, már csupán a Vármúzeum és az Alkotó Otthon került szóba. A Vallási és Közoktatási Minisztérium (továbbiakban VKM) a pataki Vár használatát - a Rákóczi Múzeum helységeinek kivételével (a Vörös-tornyot jelenti) -1949 végén följánlotta a Népművelési Minisztériumnak, amit a tárca átvett és létrehozta a Művészek I. számú Alkotó Otthonát. A VKM Bakó Ferenc muzeológust nevezte ki a Múzeum megszervezésére és az Alkotó Otthon vezetésére - Rác István utódjaként - Weisz Ödönt mint gondnokot.

Rác István, az európai hírű fotóművész, - aki az Alkotó Otthon és a Múzeum alapításánál egyaránt aktívan közreműködött - már 1948-ban kiállítást rendezett az északi palotaszárnyban, a művészekről letétbe kapott munkákból. Az általa összeállított Sárospataki Képtár katalógusában említett művekből, számos alkotás került be múzeumunk Képzőművészeti Gyűjteményébe, mint például Barcsay Jenő: Őszi táj című olajfestménye, Szentiványi Lajos: CANNESI táj c. pasztellképe, Gadányi Jenő: Virágcsendélet c. olajfestménye, Molnár C. Pál: Levétel a keresztről c. olajfestménye; grafikák közül Molnár C.

Pál fametszetei: Ablaknál, Őszi szántás, Menekülés Egyiptomba, Mária a kiseddel, Szent Sebestyén, valamint Szabó Vladimir ceruzarajzai: Örökösök, Koldusok, Aratók.

Az Alkotó Otthon anyagából számos tárlatot rendeztek Sárospatakon, a Rákóczi Múzeumban. Az első tárlat megnyitására 1955-ben került sor. Magyar Képzőművészek Kiállításai címen, 1956-ban Győri Elek festőművész, Varga Nándor Lajos grafikus és Holló László Munkácsy-díjas festőművész egyéni kiállítása voltak láthatók. A tárlatsorozatot Balassa Iván indította el. A múzeumvezető tanúskodik, a Múzeum állandó kiállításán is helyett kaptak az egykori Alkotó Otthonban készült alkotások.

Az 1968 után megnyitott tárlatok két intézmény együttes munkáját, gyűjteményi anyagát prezentálja. Ugyanis a Rákóczi Múzeum reneszánsz épületegyüttesében nyitotta meg kapuit állandó kiállításával 1968-ban a Sárospataki Galéria. Gyűjteményi anyaga adományokból jött létre. Az adományozó művészeket szoros szálak fűzték az egykori Alkotó Otthonhoz (Béres Ferenc énekművész, Domján József festő- és grafikusművész és Andrassy Kurta János szobrász- és éremművész). 1982-től vált külön a két intézmény, amikor a Képtár megkapta a Várnegyedben található, egykori volt Zárda épületét, amely ekkor általános iskolaként működött.

A budapesti Magyar Képzőművészeti Kiállítás sorozaton 1950-től szerepeltek a Sárospataki Alkotó Otthonban készült grafikák, festmények és szobrok. A tizenegyedik tárlat megrendezésére 1968-ban került sor, ami az utolsó volt ilyen címen a magyar művészeti seregszemlék közül.

A XX. századi gyűjteményi rész az állami ajándékokkal bővült (1968-ban és 1974-ben) többek között olyan képzőművészek nevei sorakoznak itt, akik a Sárospataki Alkotó Otthonban is megfordultak, mint például Mácsai István, Böhm Lipót, Sugár Gyula, V. Bazsonyi Arany, Konfár Gyula.

Ajándékozás révén kerültek a gyűjteménybe Drahos István fametszetei, Amerigo Tot műve, a Kavicsasszony, Ágotha Margit, Csúsz Ferenc alkotásai. 2001-ben Zugor Sándor, az Egyesült Államokban élő festőművész által adományozott grafikákkal, akvarell és olajképekkel gazdagodott a gyűjtemény (28 darab). Az idén Mayer József kisgrafikai gyűjteményét ajándékozta a múzeumnak, amelyben jelentős számban találunk Fery Antal, Petry Béla, Cseh Gusztáv, Xantus Géza, Moskál Tibor, Domján József, Varga Nándor Lajos készítette ex libriseket, bélyegterveket Légrádi Sándortól, valamint egyedi rajzokat, nyomatokat, akvarelleket Gross Arnold, Zórád Ernő, Reich Károly, Kass János, Aszódi Weil Erzsébet, Barcsay Jenő, Török Endre, Borsos Miklós képzőművészekről.

A Sárospatak és a környékén élt illetve élő művészek, mint Lavotha Géza, Bálint József, Hubay Miklós, Nagy Dezső, Tenkács Tibor, György Antal, Petrasovszky Pál, Tamáska Endre, Bertha Zoltán, Urbán György, Borsi Antal jelentősebb munkáinak megvásárlása elsődleges szempont volt a gyűjteménygyarapításnál. 1955-ben Dankó Imre indította el a "Hegyaljai tájak - hegyaljai emberek" című kiállítás sorozatot, amely évről évre seregszemléje lett Hegyalja művészeinek. A Rákóczi Múzeumban rendezték a tárlatokat. Tematikailag a városhoz, a Várhoz, illetve a Rákócziakhoz kapcsolódtak munkáik.

Ajándékozás és vételek során alakult ki az éremgyűjtemény, többek között olyan jelentős alkotók plakettjeiből, mint például Asszonyi Tamás, Borsos Miklós, Kiss Nagy András, Vigh

Tamás, Gémes Katalin, Gyórfi Sándor. A plakettek száma nagy arányban növekszik. 1978-ban 45 darabbal, 1979-ben 16 darabbal és 1981-ben 20 darabbal bővült ez a gyűjteményi rész. Az 1967-es állandó kiállításra készült másolatok a Rákóczi-családhoz kapcsolódnak, s a Magyar Nemzeti Múzeumban található eredeti művek alapján készültek¹¹⁶.

VII. JELENLEG FOLYÓ TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK

A Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében a NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. koordinációjában újulnak meg Magyarország jelentős műemléki helyszínei. A sárospataki projekt 2.658.750.000 Ft összköltségű európai uniós forrásból és hazai kormányzati támogatásból valósul meg¹¹⁷.

A nagyszabású fejlesztésnek köszönhetően a Rákóczi-várhoz kapcsolódó történelmi emlékek és gyűjtemények a látogatók számára izgalmasabbá, átélhetőbbé válnak. A projekt során az épület történelméhez, korábbi funkciójához, váruraihoz, lakóihoz kapcsolódó új kiállítási tartalmak jönnek létre interaktív bemutatási formákkal kiegészülve. A vár és birtokosaihoz kapcsolódó izgalmas legendák a modern technika segítségével elevenednek meg.

A beruházás keretében megvalósul a külső és belső vár egyidejű, összehangolt fejlesztése. Ennek és a látogatók elől eddig elzárt területek megnyitásának köszönhetően a műemléképület a maga teljességében még inkább bekapcsolódik Sárospatak turisztikai vérkeringésébe.

A projekt célja: a MNM Rákóczi Múzeumának, új, Európában egyedülálló kiegészítő attrakciókkal és szolgáltatásokkal való bővítése. Sárospatakon hazánk legjelentősebb, európai szinten páratlan ipartörténeti műemlékének, az I. Rákóczi György nevéhez fűződő ágyúöntő-műhely turisztikai hasznosítása valósult meg.

Projektelemelek:

- A Rákóczi látványtár új épülete a meglévő raktárépületek helyén kerül felépítésre.
- Veres-bástyában és hozzá kapcsolódó fedett térben új kiállítási elemek létrehozása.
- Várfal részleges helyreállítása. Oroszlán-bástyával, Ágyúdombmal, Lőportoronnyal együtt a turistaforgalom előtt ennek az eddig elzárt, magántulajdonú területnek a megnyitása.
- A középkori Lőportoronnyban a műemléki helyreállítása után interaktív kiállítás létrehozása. A nyugati várfal egy szakaszának és a hozzákapcsolódó ágyúdombnak helyreállítására, a dél-nyugati oldalihoz hasonló várfal-sétány kialakítása.
- Élményelemeket jelentő technikai fejlesztések, interaktív bemutatási formák: mobil applikáció, geocaching megoldással; látványtervvel és rekonstrukciós képpel.

1. Rákóczi Látványtár

A meglévő raktárépületek helyén új Rákóczi látványtár és látogató központ épül. A tervezett épület belső átriumos kialakítása nagyméretű fedett földszinti teraszt hoz létre. Ez, a földszinti főbejáraton keresztül megközelíthető új tér lesz a látogatófogadás színtere ruhatárral, mosdókkal és látogatói információkkal. Ebből az előtérből nyílik majd a földszinti iparművészeti látványtár értékes bútorgyűjteménnyel, kipróbálható replikabútorokkal és a

¹¹⁶ Vámosi Katalin: <https://rakoczimuzeum.hu/hu/gyujtemenyek/kepzmuveszeti-gyujtemeny>

¹¹⁷ <https://www.amdala.hu/a-sarospatiki-varegyuttes-turisztikai-vonzerejenek-erositese-a-belso-es-kulso-var-osszehangolt-attrakciofejlesztese/>

befogadást segítő interaktív alkalmazásokkal, de innen lesz megközelíthető a restaurátorok számára kialakított technológiai terület is.

A pinceszinten kőtár, valamint a régészeti látványtár várja az érdeklődőket. Interaktív alkalmazások segítenek képzeletben elhelyezni a kőfaragványokat az egykori vár épületén, a régészeti leleteket pedig a város területén. Az emeleti szinten kap helyet a környező terület kulturális gazdagságát bemutató néprajzi gyűjtemény számos megfogható replika műtárggyal, egy teljes berendezésében rekonstruált mézeskalács műhellyel és egy múzeumpedagógiai foglalkoztató sarokkal. Ugyanitt megtekinthetővé válik egy textilgyűjtemény, valamint az ország legnagyobb öntöttvas gyűjteménye, – amely adományozók jóvoltából került a múzeumhoz-, de Kossuth gyűjteményt és ex libris gyűjteményt is megtekinthet a látogató.

3. sz. ábra: A Rákóczi Látványtár látványterve a Rákóczi vár kertjében
Forrás: Dr. Tamás Edit idézett előadás ppt. (2021.)

2. Veres-bástya helyreállítása

A projektben sor kerül a Veres-bástya falainak állagmegóvására és részleges helyreállítására, valamint kültéri kiállítási elemek elhelyezésére is.

4. sz. ábra: A Helyreállításra kerülő Veres-bástya a Rákóczi vár kertjében
Forrás: Dr. Tamás Edit idézett előadás ppt. (2021.)

3. Jegypénztár és ajándékbolt modernizálása

5. sz. *ábra*: A Rákóczi Látványtár látványterve a Rákóczi vár kertjében
Forrás: Dr. Tamás Edit idézett előadás ppt. (2021.)

4. Lőportorony műemléki helyreállítása

Az 1636-ban épült Lőportorony a várprogram keretében, Sárospatak Város Önkormányzata által menedzselte műemléki helyreállítást követően interaktív kiállításnak ad helyet. A látogatók megismerkedhetnek a lőporkészítés- és tárolás történetével, kipróbálhatják hogyan kellett megtölteni és elsütöni egy korabeli lőfegyvert, de felpróbálhatják az őrség egyenruháját is. Elkészül az egykori külső vár elméleti rekonstrukciója, melynek segítségével virtuálisan bejárhatóvá válnak a vár ma már elfeledett, a városba beépült szakaszai.

6. sz. *ábra*: A Rákóczi Látványtár látványterve a Rákóczi vár kertjében
Forrás: <https://hqckft.hu/referenciak/sarospatak-rakoczi-var-loportorony-muemleki-rekonstrukcioja>

A Lőportorony mögött egy kisebb rendezvények befogadásra alkalmas mobilszínpad és nézőtér, az ágyúdomb oldalában pedig egy játszóeszközökkel felszerelt zöldterület kap helyet.

A Lőportorony környezetének rendezésével új közösségi teret nyer a város, mely így egyaránt alkalmassá válik rendezvények befogadására és családi kikapcsolódásra is. A fejlesztés több ponton üzleti lehetőséget biztosít a vállalkozások számára, ennek köszönhetően a város turisztikai szolgáltatásainak bővülése is várható.

A külső és belső vár egyidejű, összehangolt fejlesztése mind a Múzeum, mind pedig az Önkormányzat számára új lehetőséget nyit a turisztikai lehetőségek kihasználására.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Az MNM Rákóczi Múzeuma örökségturisztikai fejlesztései Dr. Tamás Edit múzeumigazgató (MNM Rákóczi Múzeuma) előadása. Sárospataki Turizmusfejlesztési Szimpózium, 2021. 11.17. THE, Sárospatak.

http://www.magyarorszagi-varak.hu/magyar/oldalak/a_sarospatiki_rakoczi_var_tortenete/

<https://embassy-of-culture.com/project/icom-museum-definition/>

<https://hqckft.hu/referenciak/sarospatik-rakoczi-var-loportorony-muemleki-rekonstrukcioja>

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/hireink/773-aprilis-18-muemleki-vilagnap> (Dr. Tamás Edit)

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/agyuonto-muhely>

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/allando-kiallitasok/>

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/idoszaki-kiallitasok>

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/sarazsadan>

<https://sarospatak.hu/2020/07/14/hat-eve-2014-julius-14-en-nyitotta-meg-kapuit-az-agyuonto-muhely-es-a-neprajzi-kiallitohely-sarazsadanban/>

<https://www.amdala.hu/a-sarospatiki-varegyuttes-turisztikai-vonzerejenek-erositese-a-belso-es-kulso-var-osszehangolt-atrakciofejlesztese/>

Vámosi

Katalin:

Képzőművészeti

gyűjtemény

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/gyujtemenyek/kepzuveszeti-gyujtemeny>